

דף שבועי

בס"ד

פרשת כי תשא, תשפ"ד, מספר 1559

למה ה' יחרה אפך בעמך?

רוני שויקה

פירש רש"ר הירש. אומנם רוב ככל פרשני התורה אינם הולכים בדרך זו, אלא מפרשים את מילת השאלה 'למה' כבקשת הסיבה, ואם כן "לפי הפשט העניין קשה לפרשו", כדברי הרקנאטי שם. גם חכמים במדרש שמות רבה (מג, ו), שקראו באופן דומה את השאלה 'למה?' שמו לב לקו ההגנה המוזר של משה, ופירשו אותו בצורה מדהימה ונועזת:

רבי נחמיה אמר: בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, עמד לו משה מפיס את האלהים. אמר: ריבון העולם, עשו לך סיוע, ואתה כועס עליהם? העגל הזה שעשו יהיה מסייעך! אתה מזריח את החמה והוא הלבנה, אתה הכוכבים והוא המזלות, אתה מוריד את הטל והוא משיב רוחות, אתה מוריד גשמים והוא מגדל צמחים. אמר הקדוש ברוך הוא: משה?! אף אתה טועה כמותם? והלא אין בו ממש! אמר לו: אם כן, למה אתה כועס על בניך?

המדרש מוסיף משל (על פי המקבילה במדבר רבה ב, טו):

משל למלך שראה את אשתו מנשקת לסריס. אמר לשושבינה: מגרשה אני! טורפה אני! תלך לבית אביה! אמר לו: למה? אמר לו: שמצאתיה מנשקת לסריס. אמר לו: עכשיו היא מעמדת לך בניס נאים וגיבורים, והם יורדים עמך למלחמה! אמר לו: אין הימנו תוחלת, אין מוליד לי. אמר לו: ועל דבר שאין הימנו הנאה אתה כועס?

כך אמר לו משה: זה העגל שעשו ישראל, עכשיו הוא מסייעך. הוא מוריד גשמים, ואתה מפריח טללים. אמר לו הקדוש ברוך הוא: וכי יש בו תוחלת? אמר לו משה: ואם אין בו ממש, למה אתה כועס?

מדרש זה מקעקע למעשה באמצעות הומור ופרודיה את החומרה הזועפת של המלחמה חסרת הפשרות בעבודת האלילים, שהתורה מצווה עליה במקומות רבים, ובפרט לאורך ספר דברים (יב-ג):

אֲבַד תֵּאבְדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עֲבַדוּ שֵׁם הַגּוֹיִם... וְנִתְצַתֶּם אֶת מִזְבְּחֵיכֶם וְשִׁבְרֵתֶם אֶת מִצְבְּתֵיכֶם וְאֲשֵׁרֵיכֶם תִּשְׂרְפוּן בְּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיכֶם תִּגְדְּעוּן, וְאֲבַדְתֶּם אֶת שְׁמֵיכֶם מִן הַמְּקוֹם הַהוּא.

אבל המדרש מזכיר לנו שבעצם אין בכל אלה ממש, ואם כך, גם אם טועים בהם, לכאורה שום נזק לא נעשה. אז מדוע הכעס הגדול הזה?

המשל שהובא לעיל על פי המקבילה במדבר רבה משאיר את השאלה "למה אתה כועס?" ללא מענה, וכך ראוי, שהרי אחרת הפיוס לא היה עולה יפה. לעומת זאת, במדרש בשמות רבה, בהמשך, מובא משל שונה במקצת, והוא כולל גם תשובה:

משל לטפסר (שר) שנכנס לביתו ומצא אשתו מגופפת לדלפקי, וכעס. אמר לו שושבינו: אם היה מוליד, יפה היית כועס. אמר לו הטפסר: אין בו

משה רבנו עומד מול א-להים באחד הרגעים הקשים ביותר בחייו. ארבעים יום ולילה הוא יושב בהר סיני, וממש לפני שהוא יורד אל העם עם לוחות הברית, הוא מקבל מה' את הבשורה המרה והציווי:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר כִּי שַׁחַת עַמְּךָ אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. סָרוּ מֵהָר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתָם עֲשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסַּכָּה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לּוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֹךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (שם' לב:ז-ח).

ארבעים יום בלבד לאחר מעמד הר סיני ומתן עשרת הדברות, העם נופל בחטא הגדול של עבודה זרה. התוכנית המקורית כפי שא-להים הודיע אותה לאברהם בבית בין הבתרים, ושנמסרה למשה עם תחילת שליחותו במעמד הסנה "ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא-להים על ההר הזה" (שם ג: יב), השתבשה באופן חמור, ולפי הנראה גם חסר תקנה. המוצא היחיד שנראה סביר ברגע זה הוא אתחול מחדש של כל התוכנית הגדולה. להרוס את הכל מהיסוד ולהתחיל מהתחלה חדשה: "ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול" (שם לב:ט-י). כיצד יתמודד משה עם חרון האף הא-לוהי? כיצד יבקש לפייס את א-לוהיו ולבטל את הגזרה הקשה? הכתוב מתאר:

וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה' אֶ-לֹהֵיו וַיֹּאמֶר לְמַה ה' יִחַרֵּה אַפְּךָ בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גְּדוֹל וּבִיד חֲזָקָה (שם לב:יא).

המפרשים על אתר מתקשים בהבנת דברי משה, והשאלה עולה מאליה: וכי חטא העגל אינו סיבה מספיקה לחרון האף הגדול? בני ישראל עברו על הדיבר הראשון "אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שם כב:), ובמקומו אמרו: "אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים". הם עברו גם על הדיבר השני: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא תעשה לך פסל וכל תמונה... לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה' א-להיך אל קנא" (שם לב:ב-ד). ואילו הם דווקא עשו עגל והשתחוו למסכה. האם יש צורך בהסברים נוספים? כך כתב לדוגמה הרמב"ן:

הנה בחטא הגדול הזה היה ראוי משה שיתפלל דרך וידוי ותחינה, כעניין אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, וכהתפלל עזרא וכהתוודותו על מעל הגולה. ואין טעם שיאמר למה ה'.

ניתן לכאורה לצמצם את תוקף התמיהה הזו, אם היינו קוראים את מילת השאלה 'למה' במשמעות של שאלת התכלית: לשם מה יחרה אפך בעמך? מהי התועלת שתצא מהשמדה, חלילה, של עם ישראל? וכך באמת

* ד"ר רוני שויקה, המחלקה להיסטוריה כללית, אוניברסיטת בר-אילן.

לקנאה. מה אפוא מעכב את המתקדשים לו מאוד מלקחת חבל בחגי הזבח הציבוריים? אם האלילים הללו כאין הם, במה נורא כל כך הדבר להשתתף בחגיגה הגדולה? אלא שאם מצויים אילו דימונים, ברי שגם הללו שייכים לאל, ועלינו להאמין בהם ולהקריב להם קורבנות בהתאם לחוקים, וכן עלינו להתפלל אליהם כדי שיטו לנו חסד.²

וכבר ידועה הבחנתו של הפילוסוף דיוויד יום על ההבדלים בין מונותאיזם לפוליתאיזם. מונותאיזם, המכיר בא-ל אחד בלבד, אינו יכול להיות סובלני כלפי אמונות אחרות. לעומת זאת, הפוליתאיסטים משליכים את הריבוי והשונות של עולם הטבע והחברה האנושית על הסדר האלוהי, ומשום כך הם פלורליסטים וסובלניים יותר לאמונות שונות מאשר המונותאיסטים.

התלמוד בע"ז שם אינו משאיר את שאלתו של אגריפס לרבן גמליאל ללא תשובה: אמר לו: אמשול לך משל למה הדבר דומה. משל לאדם ששוא אישה על אשתו. חשובה ממנה, אין מתקנאה בה. פחותה ממנה, מתקנאה בה.

כאשר אדם זונח את אשת בריתו לאחר שנים רבות של חיים משותפים, ומכניס לבית אישה שנייה, ככל שהאישה השנייה תהיה צעירה יותר, המונית יותר, קלת דעת יותר, כך תחושת הבגידה של אשתו הראשונה תהיה חזקה יותר. אין מדובר בקנאה דווקא, אלא בתחושת ההשפלה, בבושה איומה. איך הוא לא מתבייש להכניס לבית נערה זולה כזאת, להעדיף אותה על פניי?! כפי שאומר משורר תהלים: "וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב" (תה' קו:כ). חכמים אמרו שזהו אחד הכתובים שבהם 'כינה הכתוב'. היה צריך להיות: 'וימירו את כבודי', אבל הבושה, הבושה גדולה מדי.

ועדיין צריך להבין. הרי חכמים עצמם הביאו במדרש משל על מלך שראה את אשתו מנשקת לסריס, כדי לטעון שאין סיבה אמיתית לבעל לכעוס ולקנא, אז איך רבן גמליאל משתמש במשל דומה (פחותה ממנה) כדי לטעון טענה הפוכה?

אלא שבמשל הקודם, האישה בוגדת בבעלה. במשל הזה, הבעל בוגד באשתו. במשל הראשון, ה' נמשל לאדם, שאשתו, עם ישראל, בגדה בו. במשל השני, ה' נמשל לאישה, שבעלה, עם ישראל, בגד בה.

וההיפוך המגדרי הוא זה שעושה את ההבדל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

כוח לדבר זה, אלא ללמדה שלא תעשה כך. כך אמר הא-להים: יודע אני שאין בו ממש, אלא שלא יאמרו לעשות עבודת כוכבים. אמר לו: ואם אין בו ממש למה אתה כועס על בניך?

גרסה זו של המשל כוללת מספר שינויים מעניינים. האישה אינה מנשקת לסריס, אלא מגפפת לדלפקי, שהוא שולחן קטן בעל שלוש רגלים שעוצבו באופן פיגורטיבי בדמות בעלי חיים. נראה שדימוי זה מבקש להגחיק את פולחן העגל עוד יותר מדימויו לסריס. בהתאמה, הבעל כאן אינו מבקש לגרשה כמו במשל הקודם, אלא כועס בלבד. התשובה 'ללמדה שלא תעשה כך' לקוחה ככל הנראה ממופע אחר של המשל בהקשר אחר לחלוטין, בתלמוד ירושלמי (ביצה פ"ב ה"ה):

חד פילוסופוס שאל לבר קפרא, אבלט שאל ללוי סריסא: מותר לשתות ואסור לרחוץ? אמר ליה: אם תראה סריס מתחבק עם אשתך, שמא אינו רע לך? אמר ליה: אין (כן). אמר ליה: ומכי הוא לך כלום? אמר ליה: שלא תתפרץ (=תהיה פרוצה). אמר ליה: והכא שלא יתפרצו.

השאלה מתייחסת לחימום מים ביום טוב, פעולה שמותרת לצורך שתייה אך יש עליה הגבלות אם המים מחוממים לצורך רחצה. התשובה 'שלא תתפרץ' מסכימה עם הטענה שחיבוק או נשיקה לסריס אינם מובילים לתוצאות של ממש, אולם אם האישה תהיה פרוצה, בפעם הבאה היא כבר תזנה עם מי שאינו סריס, וזה כמובן אינו נסבל. תשובה זו יכולה להתאים להקשר המקורי של ההגבלות על הרחיצה ביום טוב במים חמים, אולם אין לה מקום כמענה לטענה שאין בעגל ממש. וכי יש עבודה זרה שיש בה ממש שהעגל יכול להוביל אליה? גם מבחינת תפקודו הספרותי של המשל, אי אפשר שה' ישיב למשה על טענתו: שאם כן, ניסיון הפיוס נכשל. טענת משה 'ואם אין בו ממש למה אתה כועס על בניך', לאחר שה' מסביר את כעסו 'אלא שלא יאמרו לעשות עבודת כוכבים', נראית שלא במקום. יש לומר, אם כן, שגרסה זו של המדרש היא עיבוד משני ולא מוצלח של הגרסה המקורית יותר במדבר רבה, ומסתבר שעיבוד זה הוא ניסיון לטשטש במקצת את הגרסה המקורית שהייתה נועזת מדי לטעמו של העורך בשמות רבה.

טענה דומה לטענתו של משה במדרש, שעבודה זרה 'אין בה ממש', מובאת גם בתלמוד הבבלי (עבודה זרה נה ע"א), אלא ששם היא מושמת בפיו של 'אגריפס שאל אגריפס שר צבא את רבן גמליאל:

שאל אגריפס שר צבא את רבן גמליאל: כתוב בתורתכם "כי ה' א-להיך אש אכלה הוא אל קנא". כלום מתקנא, אלא חכם בחכם, וגיבור בגיבור, ועשיר בעשיר?

אדם מקנא במתחרים שלו, הדומים לו. חכם לא יקנא בטיפש, וגיבור לא יקנא בחלש. אם אין ממש בעבודה זרה, מדוע א-לוהים שלכם כל כך מקנא בה? אולי בכל אופן יש בה איום והתחרות על מעמדו?

מדהים לראות שרש"י בפירושו על התורה כאן לוקח את דברי אותו גוי פגני ש"עובד כוכבים היה" (רש"י לע"ז שם), ושם אותם בפיו של משה. אלא שתוך כדי כך, השאלה הרטורית מתהפכת לחלוטין. אגריפס טען כי מכיוון שאין מתקנא אלא חכם בחכם, מכאן ראה שיש ממש בעבודה זרה. ואילו בפירוש רש"י, אותן מילים בדיוק משמשות לטענה, כי מכיוון שאין מתקנא אלא חכם בחכם, והרי ע"ז אין בה ממש, לכן אין לקב"ה לקנא בה!

ואכן, טענה פגנית זו של אגריפס שר צבא ידועה לנו יפה מספרות הפולמוס הפגנית נגד הנצרות. כך לדוגמה בספרו של קלסוס "תורת האמת":¹

נמנעים הם (הנוצרים) מהקמת מזבחות, פסילים ומקדשים, מאחר שיסוד אמונתם הוא סימן לקנוניה חשוכה וחשאית. ברם, האל המשותף לכל, טוב הוא ואינו חסר מאומה, והוא מעבר

2 ד' רוקח, היהדות והנצרות בראי הפולמוס הפאגאני, ירושלים תשנ"א, עמ' 102.

1 המחצית השנייה של המאה השנייה לספירה.